

Olga Khavanova

MADRIDTÓL SZENTPÉTERVÁRIG

Gróf Esterházy Miklós,
Mária Terézia első magyar karrierdiplomatája*

Gróf Esterházy Miklós (1711–1764), Esterházy Ferenc (1715–1785) magyar udvari kancellár¹ bátyja, az első magyar főnemesek egyike, akiket a bécsi udvar a diplomáciai pályán alkalmazott.² Ennek ellenére a történészek a mai napig adósak az életrajzával, azt nem is említve, hogy a köztudat gyakran a (név)rokonával és ifjabb kortársával, herceg Esterházy Miklóssal (1765–1833), Joseph Haydn zeneszerző fényes patrónusával azonosítja őt. Hosszú oroszországi szolgálata ellenére az orosz történészek is csak érintőlegesen foglalkoztak személyével. Bár Esterházy Miklós oroszországi missziója alatt számos sorsfordító esemény történt (a görögkeleti szerbek tömeges bevándorlása a Habsburg Monarchiából Oroszországba, a hétéves háború kitörése, Oroszország csatlakozása az osztrák–francia szövetséghez), a bécsi szentpétervári nagykövet személye mégis a háttérben maradt, csak epizodikusan jelenik meg a régi (Vlagyimir Szolovjev, Kazimierz Waliszewski, Jevgenyij Scepkin) és jelenkori (Jevgenyij Anyiszimov, Makszim Anyiszimov, Konsztantyin Piszarenko, Francine-Dominique Liechtenhan) történészek műveiben.³

A családi és személyi levéltárak 20. századi pusztulásával részben megmagyarázható, hogy miért nem ismerjük egy olyan fontos politikai személy életrajzát, aki nyolc éven át irányította a bécsi és szentpétervári udvar közötti diplomáciai kapcsolatokat, és olyan szinten beavatkozott az orosz belpolitikába, hogy részese volt Alekszej

* A tanulmány az Oroszországi Alaputatások Alapítványa (Russian Foundation for Basic Research) 19-59-23005 számú, a Habsburg Monarchia: új irányzatok egy közép-európai kompozit állam gazdasági, társadalmi-politikai és nemzeti fejlődésében című projektjének támogatásával készült.

¹ Esterházy Ferencre lásd *Fazekas István*: Magyarországi karrier Bécsben: Esterházy Ferenc (1715–1785), a Magyar Udvari Kancellária kancellárjának pályája. In: *Az Esterházyak fraknoi ifjabb ága. Mladšia fraknovská línia Esterházyovcov*. Szerk. Strešňák Gábor. Szenc 2017. 42–59.

² *Olga Khavanova*: Búcsú Szentpétervártól. Gróf Esterházy Miklós elhagyja az orosz fővárost. *Aetas* 31. (2016) 4. sz. 188–199.

³ Lásd *Kazimierz Waliszewski*: Docs Petra Velikogo. Moszkva 1902.; *Szergej M. Szolovjev*: Isztoria Roszszii sz drevnejshj vremen XXIII. 1749–1761. Moszkva 2003.; *Jevgenyij Scepkin*: Russzko-avsztrijsszkij szozjuz vo vremja semiletnei vojny, 1746–1758. Szentpétervár 1902.; *Jevgenyij V. Anyiszimov*: Elizaveta Petrovna. Moszkva 1999.; *Makszim Ju. Anyiszimov*: Roszsijszkaja diplomatija v Evrope v szeredine XVIII-go veka. Moszkva 2012.; *Uő*: Szemiletnjaja vojna i roszsijszkaja diplomatija 1756–1763. Moszkva 2014.; *Konsztantyin Piszarenko*: Elizaveta Petrovna. Moszkva 2015.; *Francine-Dominique Liechtenhan*: Élisabeth Ire de Russie. Paris 2007. A legfrissebb, részletes kutatási eredményeket tartalmazó Mária Terézia-életrajzban egyáltalán nem szerepel gróf Esterházy Miklós, lásd *Barbara Stollberg-Rilinger*: Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie. München 2018.

Besztuzsev-Rjumín (1693–1766) főkancellár megbuktatásának, valamint odáig merészkedett, hogy uralkodói jóváhagyás nélkül, Mária Terézia nevében írt alá nemzetközi szövetséget. E tanulmány kísérletet tesz arra, hogy a számos nagyköveti jelentés, valamint a kis számban fennmaradt magánlevelezés alapján végigkövesse Esterházy Miklós karrierjének legfontosabb állomásait és rekonstruálja a pályáját.

Családi háttér

A leendő nagykövet Esterházy Ferenc gróf (1683–1754) és Pálffy Mária Szidónia grófnő (1690–1743) házasságából született 1711-ben, feltehetően Pápán. Édesapja a Rákóczi-szabadságharc idején a felkelők ellen harcolt a bécsi udvar oldalán, és 1709-ben vezérőrnagyi rangot kapott. Hatvanévesen részt vett az osztrák örökösödési háborúban (1740–1748), ahol kiérdemelte a marsallbotot. De apja nemcsak a csatatéren aratott dicsőséget. Az 1723-ban alapított Magyar Királyi Helytartótanács első tanácsosai közé került, 1731-ben királyi főlovászmester lett, 1746-ban pedig a tárnokmesteri rangot szerezte meg.⁴ Esterházy Miklós egyik apjának írt levele jól mutatja, milyen tekintéllyel rendelkezett az idős Esterházy Bécsben: amikor 1753 tavaszán az az álhír terjedt el a császárvárosban, hogy gróf Erdődy György országbíró meghalt, Mária Terézia királynő felkiáltott: „Ha Erdődy valóban meghalt, már megvan az új országbírónk, ez Esterházy Ferenc gróf.”⁵

A diplomáciai pálya felé vezető út

Esterházy Ferenc tapasztalt udvari ember volt, jól tudta, hogy a bécsi udvarba való beilleszkedéshez megfelelő nevelésre és oktatásra van szükség. Gyerekeit úgy nevelte, hogy otthonosan érezzék magukat az etnikailag tarka, de kulturálisan egyre homogénebb udvarban. A kis Miklós minden valószínűség szerint házi nevelést kapott, utána a pozsonyi jezsuita gimnáziumba járt. Apja 1732-ban elküldte őt és Ferenc öccsét Európa egyik legrégebb és legtekintélyesebb nemesi akadémiájára, a lotaringiai Lunéville-be.⁶ Az Esterházy testvérek egy fél évet töltöttek együtt Lunéville-ben, azután 1732 októberétől 1733 áprilisáig *Kavalierstourra* indultak Dél-Németországba, Németalföld kikötővárosaiba, Nagy-Britanniába,

⁴ *Esterházy János*: Esterházy család. H. é. n. [Bp. 1901]. 160.

⁵ Esterházy Miklós Esterházy Ferencnek. Bécs, 1753. márc. 15. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) Családi levéltárak, Az Esterházy család tatai és csákvári levéltára (a továbbiakban: P 197) Familiaria 20. cs. 67. fasc. 7. sz. (A tanulmányban szereplő fordítások a szerző munkái.)

⁶ *Norbert Connads*: Ritterakademien der frühen Neuzeit. Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert. Göttingen 1982. 227–236.

Flandriába, Franciaországba és Észak-Itáliába. Karácsony előtt a két fiatalember megcsodálta az Örök Várost, szilveszterkor pedig már Nápolyban voltak. 1735 januárjában visszatértek Rómába, hogy onnan Toszkána gyöngyszemein keresztül visszainduljanak Velencébe. Az első állomásuk a Habsburg Birodalmon belül Trieszt volt, onnan Laibachon és Grazon keresztül 1735 júliusában értek Bécsbe.⁷

Az európai tanulmányút befejezése után Esterházy Miklós három évig várt, hogy megüresedjen valamelyik szerény – talán fizetés nélküli – állás az egyik bécsi vagy pozsonyi hivatalban. Édesapja kérelmeket intézett befolyásos főurakhoz, de egyik sem tudott állást vagy tisztséget javasolni az európai képzettséggel rendelkező ifjú grófnak.⁸ Aztán Miklósnak és a szintén európai tanulmányútról hazatért gróf Erdődy Antalnak 1738-ban felajánlották, hogy megosztva töltsék be – ideiglenesen, fizetés nélkül – a Magyar Királyi Helytartótanács egyik tanácsosi állását. A Magyar Királyi Kancellária előterjesztéséből tudjuk, hogy az idős és beteg báró Sigray József tanácsos már képtelen volt a hivatali kötelességeit teljesíteni, ezért a megüresedett állásra a két fiatal főurat alkalmazták, hogy helyette dolgozzanak, a dupla fizetés (a sajátja és a fiatal grófoké) azonban Sigray tanácsosnak járt.⁹

Azt egyelőre nem lehet tudni, ki említette meg az ifjú Esterházy nevét Mária Teréziának, de 1741-ben a királynő őt választotta ki rendkívüli követnek Nagy-Britanniába, talán éppen az általános európai és kifejezetten londoni tapasztalatai miatt. Esterházynek az volt a feladata, hogy értesítse II. Györgyöt a Habsburg-Lotaringiai Házban megszületett fiúutód, a jövőben II. József érkezéséről.¹⁰ Ezzel az egyhónapos megbízással kezdődött Esterházy Miklós húszéves diplomáciai karrierje.

⁷ MNL OL P 197 Familiaria 37. fasc. Rechnung deren Ausgaben bey den Länderreisen Mos[siere] le Comte d'Esterhasy, welche angefangen den 3. September anno 1732. Ezúton köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

⁸ Esterházy Ferenc Alois Harrachnak. Pápa, 1734. júl. 31. Österreichisches Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Harrach, Familie in specie, Kt. 66.9. Alois Thomas Raimund Harrach, Korrespondenz mit Grafen Franz Esterhazy, 1734.; Esterházy Ferenc Batthyány Lajosnak. Pápa, 1734. aug. 17. MNL OL P 1314 Családi levéltárak, Batthyány család körmendi levéltára, Missiles, 72498. sz.

⁹ Batthyány Lajos kancellár előterjesztése III. Károlynak. Pozsony, 1738. máj. 9. MNL OL A 1 Magyar Király Kancellária Levéltára, Kancelláriai levéltár regisztratúrája, Originales referadae, 46/1738. Esterházy Miklós 1740 novembere és 1744 októbere között kapott fizetést, lásd MNL OL C 96 1. kötet Memorabilia Ex. Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici erecto index una schematismus status personalis et salarialis, fol. 41.

¹⁰ Ehhez lásd a brit levéltárak állagait: Charles Fitzroy herceg a kincstárnak. 1741. ápr. 11. The National Archives, London, Treasury Board letters and papers 1557–1920 T 1/305, 19, fol. 48. Vö. *Kurucz György: Guide to Documents and Manuscripts in Great Britain Relating to the Kingdom of Hungary from the Earliest Times to 1800.* London 1992. 580.

A diplomáciai karrier első állomásai

Diplomáciai pályafutása során kiküldetései nem egyszer példátlan körülmények között zajlottak és szokatlan véget értek. 1741-ben például Lisszabonba érkezése után már néhány hónap múltán távoznia kellett az osztrák örökösödési háború kitörése miatt, mert a szomszédos Spanyolország az ellenséges tábor oldalán harcba lépett. A több évnyi drezdai tartózkodása pedig 1747-ben egy diplomáciai botrány miatt ért váratlanul véget: a szász választófejedelem leányának esküvője idejére ugyanis Esterházy követi rangját nagykövetire emelték, ami megalázónak tűnt III. Ágost (lengyel király és szász választófejedelem), de méginkább nászura, a francia király¹¹ számára. A választófejedelem kérését meghallván, hogy a dolgot tartsák titokban és csak az esküvő után hozzák nyilvánosságra, Esterházy búcsút sem véve távozott Drezdából.¹² Az 1751-ben nagy diadalként tervbe vett madridi kiküldetése, ahol feladata a szövetségi szerződés aláírása lett volna, majdnem tragédiával végződött, mivel a helyi víz vagy a város higiéniai állapota miatti gyomorfertőzése a magyar főurat a halál küszöbére sodorta.

Karrierjével párhuzamosan Miklós gróf saját családalapításáról is gondoskodott, és 1744-ben, drezdai tartózkodása során feleségül vette Jan Teodor Lubomirski (1683–1745) herceg (és szent-római birodalmi gróf) krakkói vajda örökbefogadott lányát, Mary Susan Anna Christot, egy született angol hölgyet. Hitvese Ann Elisabeth Caller-Canningnak és John Christ lótenyésztőnek a gyermeke volt. A feleség nem tartózkodott állandóan férje mellett, sokkal jobban szeretett Bécsben lakni, ahol a házaspárnak 1745-ben megszületett Anna Mária nevű leánya. Ha helyesek a genealógiai adatok, 1746-ban született meg második lányuk, Mária Jozefa (ő később Fekete János grófnak, a költőnek lett a felesége) és Ferenc fiuk (hogy ikrek voltak-e, vagy koraszülöttek, egyelőre nincs adat). Másodszülött János fiuk két év múlva, 1748-ban látta meg a napvilágot.

Szászországi missziója idején Esterházy Miklós fontos hazai kinevezésekben részesült: először a valóságos belső titkos tanácsosi rangot kapta meg,¹³ két nappal később nagybátyja, gróf Esterházy János, a koronaőr halálát követően pedig az 1746. június 30-án kelt császári-királyi rendelet értelmében ő lett a Szent Korona

¹¹ Philipp Dormer Stanhope, Chesterfield grófia Thomas Robertsonnak. London, 1747. júl. 16. The National Archives, London, Secretaries of State: State Papers foreign, German Empire and Hungary, SP 80/177, 229v.

¹² Esterházy Miklós Corfiz Ulfeldtnék. Drezda, 1747. jún. 7. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Staatskanzlei, Diplomatische Korrespondenzen (a továbbiakban: StK DK), Sachsen Kt. 7.

¹³ MNL OL A 35 Magyar Király Kancellária Levéltára, Kancelláriai levéltár regisztratúrája, Conceptus expeditionum, Nr. 5 ex Jun. 1746.

új öre.¹⁴ Az 1751. évi országgyűlés idején Esterházy Miklós már Spanyolországban volt, ezért a IV. tc. azt erősítette meg, hogy a „képviselőtében ugyan, mint a ki messze földön távol van, különleges fölmentvény alapján, édes testvére galánthai ifjabb gróf Esterházy Ferencz úr, Moson vármegye főispánja, Ő szent felségének kamarása, nem különben a köz- és kamarai ügyek igazgatóságának udvari tanácsosa, az ország törvényébe beiktatott hivatali esküt letették”.¹⁵

Egészség és karrier

Esterházy a spanyolországi misszióhoz nagy reményeket fűzött. 1751. április 10-én Párizson és Barcelonán keresztül megérkezett Madridba, amely kellemetlen meglepetésekkel: hűvös, esős klímával, piszkos, bűdös mellékutakkal, valamint az ottani előkelő társaság zárkózottságával és arroganciájával fogadta.¹⁶ Megfázása miatt elmulasztotta, hogy az udvar kíséretében Aranjuezbe menjen, ahol a királyi nyári rezidencia volt. Aztán július elején gyomorkólikával több héten át ágyban feküdt, az orvosok nem találtak semmilyen hathatós gyógyszert fájdalmai csillapítására.¹⁷ Szeptemberben a diplomata az államkancellárhoz szóló jelentésében már szívszorító szavakkal írta le szánalmas állapotát: „A gyomor már nem akar ételeket elfogadni, a testem annyira gyengült, hogy csak annyi erőm van, hogy alig tehessek egy lépést egyedül a szobában; ezért Ön Excellenciája méltóztasson önmagából is következtetni, hogy olyan szörnyű körülmények között állok, hogy a hatáskörömről vonatkozó kötelezettségeim teljesítésére teljes mértékben cselekvőképtelen vagyok.”¹⁸

A legvégső eszközként kipróbált kénesvizek a Fuente del Torro („Bika Szökőkútja”) nevű forrásból, amelyet a Madrid melletti El Molar településen éppen a 18. században fedeztek fel, csodát tettek: a betegség legsúlyosabb tünetei megszűntek.¹⁹ Közben Bécsben már meghozták a döntést arról, hogy Esterházyt minél hamarabb a Lisszabonban szolgálatot teljesítő gróf Georg Starhemberg (1724–1807) portugál követ helyettesítse. Erről Mária Terézia rendeletet adott ki, és a helyettest a megbízólevéllel együtt Lisszabonba küldte.²⁰ Amikor 1751. november 14-én Starhemberg megérkezett Madridba, Esterházy kénytelen volt elismerni: „Ami az egészségemet illeti, ez a világ legsajnálatosabb körülményei között van [...] Most, hogy minden elképzelhető eszközt használtam, és az orvosok már nem

¹⁴ Uo. Nr. 10 ex Jun. 1746.

¹⁵ Lásd Ezer év törvényei <https://net.jogtar.hu>, letöltés 2019. márc. 27.

¹⁶ Esterházy Miklós Corfiz Ulfeldtnek. Madrid, 1751. júl. 21. ÖStA HHStA Staatenabteilungen (a továbbiakban: StA) Spanien, Diplomatische Korrespondenz Kt. 77, Mapped 932, fol. 102r–104v.

¹⁷ Esterházy Miklós Corfiz Ulfeldtnek. Madrid, 1751. aug. 21. Uo., Mapped 936, fol. 7r.

¹⁸ Esterházy Miklós Corfiz Ulfeldtnek. Madrid, 1751. szept. 20. Uo., Mapped 936, fol. 46v.

¹⁹ Esterházy Miklós Corfiz Ulfeldtnek. El Molar, 1751. okt. 3. Uo., Mapped 938, fol. 16r.

²⁰ Mária Terézia Georg Starhembergnek. Bécs, 1751. szept. 18. Uo., Mapped 933, fol. 86r–91r.

tudják, melyik más gyógyszert adjanak nekem, de mindenki egyetért abban, hogy visszaszerezhetetlen az egészségem ebben az országban, ahol az éghajlat annyira szörnyű, ezért sajnós el kell mennem [az országból] a nyomorult betegségem miatt, amely most már az ötödik hónapban tart, és naponta rosszabbodik.”²¹

Bár Madridba a helyére már hivatalosan Starhemberget neveztek ki – akit majd Cristoph Migazzi (1714–1803) jövendő bécsi érsek és kardinális váltott –, a betegség, amely Esterházy egészségét örökre tönkretette, pályáját nem törte meg. Sőt, új megbízások vártak rá: először Hannoverbe kellett volna utaznia, ahová 1752 augusztusában II. Györgyöt (angol királyt és hannoveri választófejedelemet) is várták, utána pedig Londonba kellett volna készülődnie, ahova császári követnek szándékozták kinevezni. A bécsi brit követ Robert Keith jelentéseiben nagyon dicsérte a jövendő követet.²² Esterházy 1752 nyarát Bécsben töltötte, ahol a császári házaspár örömmel fogadta őt. Meglátogatta Ferenc császárt a holicisi (Holič, Szlovákia) birtokán, gyógyíttatta magát Baden bei Wienben és Karlsbadban (Karlovy Vary, Csehország). Teltek a hetek, de még mindig nem foglalkoztak a közelgő utazás részleteivel. Végül hiába várták Esterházyt Hannoverben. A nagy-britanniai és hannoveri követ október utolsó napján ezt írta Bécsbe: „Nem sokkal az indulás előtt herceg [Newcastle] uram megkérdezte, hogy kit fognak kinevezni a császári udvar londoni képviselőjére, mivel a britek már tudják, hogy Esterházy gróf nem megy hozzájuk. Kénytelen voltam a tudatlanságomra utalnom.”²³

Irány Szentpétervár!

Esterházy Miklós szentpétervári kinevezésének okát Johann Joseph Khevenhüller-Metsch (1706–1776) naplója árulja el: gróf Rudolf Colloredo (1706–1788) birodalmi alkancellár, értesülve, hogy Carl Ludwig (1698–1867) testvérét Szentpétervárra neveztek ki²⁴ a Bécsbe visszatérő báró Johann Franz Pretlack (1708–1767) helyére, a kancellár mindent megtett, hogy testvére helyett – annak gyenge egészségére hivatkozva – bárki mást küldjenek az orosz fővárosba.²⁵ Beavatkozását siker koronázta, Colloredo Londonba ment, Esterházy Miklós pedig Szentpétervárra. Kinevezését

²¹ Esterházy Miklós Mária Teréziának. Madrid, 1751. nov. 6. Uo., Mapped 936, fol. 42r.

²² Robert Keith Thomas Pelham-Holles, Newcastle herecegenek. Bécs, 1752. febr. 19. The National Archives, London, SP 80/188 (oldalszám nélkül).

²³ Johann Vorster Corfiz Ulfeldtnek. Hannover, 1752. okt. 30. ÖStA HHStA StK DK, Hannover, Korrespondenz. IX 1752–1806.

²⁴ Carl Ludwig Colloredót már régen kiválasztották a következő bécsi szentpétervári nagykövetnek, 1751-ben báró Pretlackkal együtt már utazott Oroszországba, ahol nagyon kedvelték. Lásd *Scspekin, J.:* Russzko-avstrijszkij szojuz i. m. 152.

²⁵ Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, Kaiserlichen Obersthofmeister 1742–1776: 1752–1755. Hrsg. Rudolf Khevenhüller-Metsch – Hanns Schlitter. Wien–Leipzig 1910. 89.

1753. február 11-én vasárnap, az istentisztelet után az udvarnál hirdette ki Karl Maximilian Dietrichstein (1702–1784) császári kamarás.²⁶ Egy héttel később, február 17-én a bécsi oroszországi nagykövet, gróf Hermann Karl Keyserling (1697–1764) arról tudósította Erzsébet cárnőt, hogy személyesen ismeri az új követet még Drezdából, ahol Esterházyt „jószellemű, kellemes természetű és kifejezetten rugalmas embernek” ismerte meg. Óvatosan elhallgatta azt a tényt, hogy a gróf milyen botrányos körülmények között hagyta el a szász udvart.²⁷

A császári-királyi rendeletből következett, hogy Esterházyné családja, ennek oroszországi kapcsolatai is fontos szerepet játszottak a diplomata új kinevezésében. Az elhunyt Lubomirski herceggel való rokonság, akinek jó hírneve és széles ismeretése volt az orosz udvarnál, nagyban közrejátszott abban, hogy Esterházy Miklósrá esett a választás a szentpétervári új osztrák nagykövetségi tisztség betöltésében.²⁸ Ugyanakkor Mária Terézia a jövődiplomata nagykövettel folytatott személyes beszélgetése során egyértelművé tette, hogy csak három évre szól a megbízás, és a gróf hazatérése után a tekintélyének megfelelő udvari tisztséget ajánl majd fel neki.²⁹ Ebben a reményben készült az útra Esterházy. A felesége és gyermekei Bécsben maradtak.

Az első szövetséget 1726-ban írták alá Bécs és Szentpétervár között.³⁰ Azóta tíz követ és nagykövet váltotta egymást, egyik sem maradt két vagy két és fél évnél hosszabb időre, nem egyszer pedig csak a követségi titkár képviselte a bécsi udvart meghatalmazott ügyvivőként.³¹ A két birodalom ideális partner volt egymás számára, hiszen nem voltak egymással szemben területi igényeik, ugyanakkor akadt egy közös ellenségük – az oszmánok. Bécsnek szüksége volt egy olyan szövetségesre, akivel egységesen léphetett fel Lengyelország, Franciaország (később Poroszország) és a Porta ellen. Az orosz cárok pedig e szövetség révén a nagyhatalmi „koncert” részeseivé váltak. Az 1726. évi szövetség eredményeként a két hatalom együttesen lépett fel az 1730-as években a lengyel örökösödési háborúban, valamint az oszmánok elleni háborúban is.³²

²⁶ ÖStA HHStA Hofarchive, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement, Zeremonialprotokolle Bd. 24. fol. 12v.

²⁷ Hermann Carl Keyserling I. Erzsébetnek. Bécs, 1753. febr. 17. Arhiv vnesnej politiki rosszijszkoj imperii [Az Orosz Birodalom Külpolitikai Levéltára, továbbiakban: AVP RI], fond 32, opisz 1, gyelo 4, liszt 131.

²⁸ Mária Terézia leirata Johann Franz Pretlacknak. Bécs, 1753. jan. 10. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 161, fol. 64r.

²⁹ Esterházy Miklós Esterházy Ferencnek. Bécs, 1753. március 15. MNL OL P 197 Familiaria 20. cs. 67. fasc. 7. sz.

³⁰ *Christian Steppan*: Akteure am fremden Hof: Politische Kommunikation und Repräsentation kaiserlicher Gesandter im Jahrzehnt des Wandels am russischen Hof (1720–1730). (Schriften zur politischen Kommunikation 22.) Göttingen 2016.

³¹ *Olga Khavanova*: Nyolc uralkodó, tizenkét követ és negyven év a kemény hideg klíma országában. In: *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae* 44. (2017) 323–331.

³² *Szergej Nyelipovics*: Szojuz dvuglavnyh orlov: russzko-avstrijszkij voennyj aljansz vo vtoroj csetverti XVIII. veka. Moszkva 2010. 31–32.

A bilaterális kapcsolatok első fázisa kölcsönös engedményekkel járt: Oroszország 1731-ben elismerte a Pragmatica Sanctiót, majd 1742-ben az osztrák örökösödési háború nehézségei között Bécs elismerte az orosz cárok császári címét. Mindazonáltal ez még mindig nem volt tényleges együttműködés. Egyik szövetséges sem gondoskodott arról, hogy értesítse a másikat a szándékairól, teendőiről, vagy nélkülözhetetlen információkkal lássa el partnerét. Egyikük sem volt hajlandó megkötni az elkerülhetetlen kompromisszumokat, vagy feláldozni érdekeit a másik javára. Más szóval: az érintkezésük felületes maradt, kölcsönösen nagyfokú gyanakvással és bizalmatlansággal fűszerezve.

Az osztrák örökösödési háború több tekintetben is az orosz–osztrák szövetség tartóssági tesztje lett. 1743-ban (nincs kizárva, hogy a francia intrikák miatt) Erzsébet cárnő leleplezte az ellene irányuló „államcsínyt”, amelynek – a felháborodott uralkodónő szerint – az volt a célja, hogy az általa levert és börtönbe záratott kiskorú VI. Iván cár kerüljön hatalomra.³³ A gyanúsítottak között volt az osztrák követ, Anton Botta d’Adorno márki (1688–1774) is, aki az államcsíny leleplezése idején már elhagyta az országot. Ennek ellenére a cárnő kijelentette a bécsi udvarnak, hogy már nem tartja magát az osztrákok szövetségesének, így az orosz bosszúvágy kielégítésére Botta márkit a grazi várbörtönbe vetették. Mária Terézia kényszerítette magát, hogy írjon egy sajátkezű francia nyelvű levelet az orosz cárnőhöz, amelyben a két birodalom közötti botrányt a közös ellenségek intrikájának tulajdonította.³⁴ A diplomáciai botrány elsimítására csak 1746-ban került sor, amikor a két udvar felújította és részletezte a bilaterális szövetségi szerződést.³⁵ Ennek tételeit 1753-ban a nagykövet, báró Johann Franz Pretlack erőfeszítései révén megerősítették. Az ő helyére nevezték ki Esterházy Miklóst.

A februári audiencia után édesapjához intézett levele szerint Esterházy még arra számított, hogy hat vagy hét hete van hátra az oroszországi indulásig. Búcsút vett az öreg Esterházy Ferencről, megrendelte a szükséges holmikat és élelmiszereket: a hosszú listán szerepelt többfajta sajt és sonka, olívaolaj, borok, aszalt gyümölcsök.³⁶ Az utazásra végül csak kora ősszel került sor: a gróf 1753 nyarát Karlsbadban töltötte, hogy egészségileg megerősödjön.³⁷

³³ *Francine Dominique Liechtenan*: La Russie entre en Europe: Élisabeth Ire et la guerre de Succession d’Autriche. Paris 1997.

³⁴ Mária Terézia I. Erzsébetnek. Bécs, 1745. dec. 31. AVP RI, fond 32, opisz 2, gyelo 132b liszt 3.

³⁵ *Dir. Friedrich (Fedor) Martens*: Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères. Tome 1. Traités avec l’Autriche, 1648–1762. St.-Petersbourg 1874. 28–44.

³⁶ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1753. nov. 29. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 36, fol. 119v–120r-v.

³⁷ Rudolph Joseph Colloredo Johann Franz Pretlacknak. Vesendorf nächst Wien, 1753. máj. 24. Uo. Russland I, Kt. 36, fol. 96r.

Ősszel végre megérkezett Szentpétervárra, majd Moszkvába, ahol Erzsébet orosz cárnő ideiglenesen tartózkodott. 1753. november 29-én ünnepélyesen átadta az I. Ferenc és Mária Terézia által kiadott megbízóleveleket, melyekben – többek között – ezt írta az osztrák uralkodónő: „Erre a tisztségre azt a férfit választottam, akit, tekintettel az előkelő származására és a megbízások teljesítése során megmutatott hűségére, óvatosságára és buzgóságára, méltónak találtam.”³⁸ Az elegáns dicséretre válaszolva az orosz cárnő elégedettségét fejezte ki a korábbi sikeres tárgyalásairól híres diplomatával kapcsolatban, aki ezentúl a szövetséges osztrák udvart képviseli Szentpéterváron. Erzsébet megígérte, gondoskodik arról, hogy az új nagykövet oroszországi tartózkodása kellemes legyen.³⁹

Esterházy mindig tudatában volt annak, hogy ő a bécsi császári udvar képviselője, sőt egy ideig az egyetlen nagyköveti ranggal rendelkező diplomata az orosz fővárosban. A grófra nagy benyomást tett az orosz udvar pompája: „A fényűzés itt annyira extravagáns, hogy felülmúl minden leírást, amelyet az indulásom előtt hallottam.” Ez a körülmény majd többször is ürügyként szolgált számára, hogy reprezentatív célokra kérjen rendkívüli finanszírozást. Az orosz fővárosban nagyszámú személyzetet tartott: magántitkárt, két inast, szakácsot és konyhalegényeket, fodrászt, futárt, kocsiszt, vízholdárt, szobaszolgákat és mosónőt.⁴⁰

Esterházy kísérete

Édesapjához írt, már többször idézett levelében Esterházy az apja segítségét kérte olyan megbízható fiatal emberek keresésében, akiket magával vihet Oroszországba. A diplomata külön hangsúlyozta, hogy ne legyen közöttük szerb⁴¹ nemzetiségű, mert sose lehet tudni, mit fog fontosabbnak tartani: a magyar gróf vagy az orosz hitsorsosai iránti hűséget.⁴² Szentpétervári jelentéseiből és orosz forrásokból tudjuk, hogy Keglevics gróf már Madridba elkísérte Esterházyt, és egészen 1760-ig kíséretének tagja volt.⁴³ Ha nem téved

³⁸ Mária Terézia által kiadott megbízólevél. Bécs, 1753. okt. 17. AVP RI, fond 32, opisz 2, gyelo 167.

³⁹ AVP RI, fond 32, opisz 1, 1753, gyelo 6, liszt 13.

⁴⁰ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1753. nov. 29. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 36, fol. 119v–120r-v.

⁴¹ Még Pretlack nagyköveti missziója alatt, 1751-től engedélyezte Mária Terézia a magyarországi szerbek kivándorlását Oroszországba, az ún. Új Szerbiába, ahol nekik kiváltságos státuszt biztosítottak, majd amikor a kivándorolni akarók száma drasztikusan növekedett, már megtiltotta a további akciókat. Lásd pl. *Kiss Miklós*: Erzsébet cárnő szerb telepítései. Marosvásárhely 1909.

⁴² Esterházy Miklós Esterházy Ferencnek. Bécs, 1753. márc. 15. MNL OL P 197 Familiaria 20. cs., fasc. 67. 7. sz.

⁴³ Ulfeldt szerint az ifjú Keglevics édesapja, gróf Keglevics József évente 2000 Ft-ot fizetett Esterházy-nak a fiával kapcsolatos költségekre. Lásd Ulfeldt Starhembergnek. Bécs, 1751. nov. 15. ÖStA HHStA StA Spanien, Kt. 77, Mapped 939, fol. 108r.

Nicolaus Preradovich, akkor itt gróf Keglevics Józsefről (1729–1791/1792),⁴⁴ a későbbi koronaőréről van szó.⁴⁵ Mielőtt Esterházy Szentpétervárra indult, gróf Batthyány Károly József (1697–1772), József főherceg trónörökös főudvarmestere és Keglevics patrónusa helyet ajánlott neki a trónörökös udvarában (József főherceg és trónörökös kíséretében), de a fiatal gróf végül Esterházyval Szentpétervárra ment. 1759-ben a misszió már a második hároméves periódust töltötte az orosz fővárosban, és a harmincéves férfinak ideje volt családot alapítani és udvari állást vagy tisztséget szerezni. Esterházy márciusban arra kérte Kaunitzot, majd 1759. szeptemberben Colloredót, hogy engedélyezze Keglevicsnek a hazatérést Oroszországból.⁴⁶

A nagykövet kíséretének másik tagja „Kempelen kapitány” volt, aki nem más, mint Kempelen János Nepomuk (1729–1801), a későbbi tábornok és a Szent István-rend kiskeresztjének birtokosa. Esterházy József gyalogezredéből került 1752-ben Oroszországba,⁴⁷ de távollétében is az ezred személyzetének nyilvántartásában szerepelt. Nincs kizárva, hogy a titkári feladatokat látta el Esterházy mellett: 1756 februárjában Kaunitz államkancellár felajánlotta neki, hogy titkári kinevezés nélkül, de követségi titkárnak járó fizetéssel Lisszabonba mehet a fiatal Johann Siegmund Friedrich Khevenhüller-Metsch (1732–1801) gróf mellé.⁴⁸ A hétéves háború kitörése miatt (esetleg más okból kifolyólag) végül Kempelen nem utazott Lisszabonba. Közben az oroszországi tartózkodása során katonatiszti járandóságát nem fizették, sőt miután egy Prága melletti csatában megsemmisült a regiment pénztára az összes dokumentációval, a remény is megszűnt a tartozás visszaszerzésére.⁴⁹ 1758 februárjában Esterházy, aki napról napra várta a visszahívását, kérte Kaunitzot, hogy folyamodjon Mária Teréziához Kempelen kapitány ügyében.

⁴⁴ Az orosz hatóságok fel voltak háborodva, hogy „Keglovics kamarás” az udvari fogadásokon szabadon társalgott külföldi diplomatákkal. Az orosz felháborodásra reagálva kénytelen volt Esterházy a misszió titkárára, Johann Philipp Eichenfeldre rábízni, hogy fegyelmezze és oktassa a fiatalembert. Lásd Arhiv knjizca Voroncova [Voroncov herceg levéltára]. Kn. 4. Moszkva 1872. 51.

⁴⁵ *Nikolaus Preradovich*: Das kroatische Element in der ungarischen Adelsnation. Ungarn-Jahrbuch: Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie 9. (1978) 65. A szerző gróf Keglevics Józsefet hibásan oroszországi nagykövetnek nevezi.

⁴⁶ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1759. márc. 21. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 41. Berichte des Grafen Esterházy aus St. Petersburg. 1759 I-III, fol. 166r-v; Esterházy Colloredonak, Strelna Mysa, 1759. szept. 2. Uo., Russland I, Kt. 37, fol. 1r-v.

⁴⁷ Lásd *Kulsár Krisztina*: Adalék a Helytartótanács 1769. évi reformjához. Albert szász-tescheni herceg első helytartói évei és 1768. évi előterjesztése. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 233.

⁴⁸ Wenzel Anton Kaunitz Kempelen Jánosknak. Bécs, 1756. febr. 11. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 163, fol. 46r-v.

⁴⁹ Kempelen János Esterházyknak Miklósnak. Szentpétervár, 1758. nov. 18. Uo., Kt. 41, fol. 33 r-v.

Esterházy és a szentpétervári udvar

Mária Terézia az utasításaiban külön hangsúlyozta, hogy: „A mi Örökös Tartományaink és az Orosz Birodalom között semmi ok nincsen az állami érdekek szembeállítására, titkos féltékenységre vagy ellenségeskedésre, ahogy ez néha előfordul szomszédok között. Éppen ellenkezőleg, a két hatalom érdekei, tekintettel a Portához és a Porosz Királysághoz való veszélyes közelségre, teljes mértékben egybeesnek.”⁵⁰ Esterházy az orosz politika vezéralakjairól még a bécsi Államkancelláriában, majd pedig Szentpéterváron, az osztrák misszióban tájékozódott. A helyzet sajátossága abban állt, hogy a bécsi udvar régi barátja, Alekszej Besztuzsev főkancellár mély ellenszenvet érzett Esterházyval szemben. Mária Terézia többször is utasította a nagykövetét, hogy addig, ameddig a főkancellár nem vesztí el teljesen hitelét, mindenütt és minden alkalommal kedvét és bizalmát kell keresnie.⁵¹ Charles Hanbury Williams (1708–1759) brit követ a következőket jelentette Londonba 1755-ben: „Ő Excellenciája tud a birodalmi nagykövet helyzetéről az itteni udvarnál. A Kancellár hűvös magatartása idegenkedéssé vált, és viselkedése nagy hatással van Ő Felségére, aki minden alkalmat kihasznál, hogy megalázza Gróf Esterházyt. Egyelőre nem ismerem ennek a valódi okát, ebben az állapotban találtam a dolgot.”⁵²

Nem tartva Botta márki sorsának megisméltődésétől, amikor az orosz udvari pártok harcaiba való beavatkozás az orosz–osztrák szövetség ideiglenes szakadásához vezetett, Esterházy a főkancellár elleni intrikákban tevékenyen részt vett. Miután értesült arról, hogy Besztuzsev belekeveredett a trón körüli intrikákba, melyek célja a poroszbarát Péter nagyherceg (a jövő III. Péter cár) kiiktatása és Katalin nagyhercegnő (a jövő II. Katalin cárnő) kormányzósága alatt a kis-korú fia, Pál (a jövő I. Pál cár) trónra ültetése volt, Esterházy Paul François l’Hospital francia követtel együtt 1758-ban mindent megtett azért, hogy Erzsébet cárnő Besztuzsevet tisztségeitől megfossa és száműzetésbe küldje. A magyar gróf a Szentpétervárra érkező Adolf Nicolaus Buccow (1712–1764) osztrák tábornoktól értesült arról, hogy az bizalmas beszélgetéseket folytatott az orosz főkancellárral, és látta Katalin nagyhercegnő Sztjepan Aprakszin (1702–1758) tábornoknak írt levelét, amelyben az államcsíny lehetőségét említette. Esterházy beszámolt a levél tartalmáról Erzsébet cárnőnek, utána együtt gyakoroltak nyomást Mihail Voroncov (1714–1767) alkancellárra, hogy megsürgessék Besztuzsev eltávolítását.⁵³

⁵⁰ Mária Terézia Esterházy Miklósnak. Bécs, 1755. szept. 9. Uo., Kt. 162, fol. 17r.

⁵¹ Lásd pl. Mária Terézia Esterházy Miklósnak. Bécs, 1753. okt. 19. Uo. Kt. 161, fol. 14v.

⁵² Charles Hanbury Williams Robert Darcynak Holderness grófjának. Szentpétervár, 1755. jún. 28. The National Archives, London, Secretaries of State: State Papers foreign, Russia, SP 91/60 (oldalszám nélkül).

⁵³ *Szolovjev*, Sz.: *Isztorija Rosszii* i. m. 589.

Esterházy a cárnő kedvencével, gróf Ivan Suvalovval (1727–1797) sem találta meg a közös hangot. Nyolc év után a következőket írta Kaunitzknak: „A legnagyobb baj itt az a feltörhetetlen szeretet, amellyel ez az uralkodó kötődik Suvalov kamaráshoz, akinek hűségébe, buzgóságába és ügyességébe sajnos annyira bízunk, hogy ő szinte mindent az értelme és akarata szerint érvényesíthet [...]. Ez a kamarás több erőforrással rendelkezik, mint bárki más.”⁵⁴ Ennek ellenére a cárnő kedvencének nagybátyjával, a mindenható Petr Suvalovval (1711–1762) bizalmas barátságot ápolt. Egyetlen fia, Andrej (1744–1789) érdekében azt kérte az orosz államférfi, hogy a 18 éves fiatalembernek a császári házaspár ajándékozzon egy I. Ferenc-portréminiatúrát. Ugyan Esterházy ezt alaptalanul túlzott elvárásnak tartotta, mert ilyen ajándékokat csak az idősebb, érdemesebb udvaroncoknak szokott küldeni a bécsi udvar, de mivel az ifjú apja tényleges kormányfő lett Erzsébet cárnő uralkodása végén, akitől az éppen folyó háborúban a két hadsereg sikeres együttműködése függött, megszerezte hát a fiatalembernek Mária Terézia gyémántokkal díszített portréját.

Még Besztuzsev bukása előtt, de főleg utána, a poroszbarát Voroncov alkancellárral személyesebb és közvetlenebb kapcsolatot alakított ki. A száműzött főkancellárhoz képest sokkal szerényebb politikai képességekkel rendelkező Voroncov szívesen vállalta a közvetítő szerepét Esterházy és a cárnő között, és a diplomatát néha elkísérte a privát audienciákra is. Ezért két testvére, Ivan és Roman, Mihailhoz hasonlóan, szent-római birodalmi grófi címben részesült. Sőt, mikor 1760 végén Voroncov vejét, báró Alekszandr Sztroganovot (1733–1811) nevezte ki a cárnő a követség élére, amely József főherceg trónörökösét pármái Izabellával között házassága alkalmából köszöntötte, Esterházy saját feleségét bízta meg, hogy az etikettben járatlan házaspárnak megtanítsa az udvari viselkedés szabályait.

Esterházy a bécsi udvar dicsőségét és Mária Terézia uralkodónő hírnevét minden alkalommal és minden rendelkezésre álló eszközzel megvédte. 1754 novemberében diplomáciai botrány tört ki, amikor egy udvari bál alatt a diplomatákra kinn várakozó egyik cseléd az orosz cárnő nevét hangosan csúnya szavakkal illette, és megverte az őrkatonákat. Mivel nem lehetett pontosan tudni,⁵⁵ hogy melyik diplomata szolgálai viselkedtek botrányosan, az orosz külügyi kollégium egy hivatalnokot küldött mindegyik követhet azzal az utasítással, hogy derítse ki, ki volt a bűnös, valamint oktassa ki az idegen diplomatákat, hogy ilyen eset többé ne fordulhasson elő. Voltak diplomaták, akik a játékszabályt elfogadták és

⁵⁴ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1760. dec. 7. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 43, fol. 121r.

⁵⁵ Később kiderült, hogy a svéd követ Posse cselédje volt. A diplomata a legszigorúbb büntetést kérte a randalírozóknak, de a cárnő megelégedett azzal, hogy a szolgák elnézést kértek gróf Alekszandr Buturlin moszkvai kormányzótól. Lásd Arhiv knyjazja Voroncova, Kn. 4., 49.

udvariasan teljes megértést mutattak, de akadtak olyanok is, akik panaszkodni kezdtek, hogy egy orosz cseléd sem viselkedik jobban a külföldi diplomatákkal szemben. Csak Esterházy volt az, aki feltűnően demonstrálta elégedetlenségét, amiért valaki őt ki meri oktatni a személyzete megfigyelmezésének módjáról, miközben annak semmi köze sem volt az említett ócsárláshoz.⁵⁶

Történetek azonban olyan incidensek is, amikor éppen Esterházynak kellett védenie a saját embereit. Egyik apródja, Dabacourt, 1759. december elején egy francia kereskedő társaságában kiment éjjel szánkózni a szentpétervári utcákra. Az egyik sarkon velük szemben más szánkók tűntek fel nagy sebességgel. A két-ségbeesett fiatalember tüzet nyitott pisztolyából, ami véletlenül éppen vele volt. Az incidensnek szerencsére nem lett áldozata, másként az Orosz Birodalom elveszítette volna két fényes főurat, akik később II. Katalin legkiválóbb államférfiai közé tartoztak. Mindkettőről már korábban esett szó: egyik gróf Petr Suvalov fia, Andrej, a másik pedig Voroncov kancellár veje, báró Alekszandr Sztroganov volt.⁵⁷ Ami az apródot illeti, Esterházy gondoskodott arról, hogy minél hamarabb elhagyja Szentpétervárt.

Betegség a nagyhatalmi politika mérlegén

Esterházy egészen a hétéves háború kirobbanásáig bízott benne, hogy követsége csak három évig fog tartani. Már az első orosz tél gondot okozott a gróf egészségi állapotában: 1754 végén visszatértek gyomorfájdalmai, 1755-ben pedig a gyomorgörcs rohamai súlyosbodtak. Az udvari orvosok a kőrisbogár (*cantharis vesicatoria*) használata mellett döntöttek.⁵⁸ A homeopáták hagyományosan használják ezt a bogarat mindenféle gyulladás ellen, beleértve a gyomor-bél traktus görcseit is.⁵⁹ Mindazonáltal az orvosok egyhangúlag leszögezték, hogy Esterházy egészségének helyreállítására nincs más gyógyszer, mint a karlsbadi ásványvizek.

A szentpétervári udvar figyelmesen követte a diplomata betegségéről egyre jobban terjedő pletyka minden mozzanatát. 1755 februárjában Erzsébet cárnő felvilágosítást kért gróf Keyserlingtől, bécsi nagykövetétől, vajon várható-e, hogy rövid időn belül valóban gróf Anton de La Puebla jön gróf Esterházy helyére. Külön hangsúlyozta, hogy teljesen meg van elégedve a nagykövettel, és kérte, hogy erről

⁵⁶ AVP RI, fond 32, opisz 1, 1754, gyelo 5, liszti 173v–174v.

⁵⁷ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzznak. Szentpétervár, 1759. dec. 4. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 42, fol. 81v.

⁵⁸ Esterházy Miklós Mária Teréziának. Szentpétervár, 1755. nov. 13. Uo. Kt. 37, fol. 96r.

⁵⁹ Erről és a hasonló kezelési módszerekről lásd *Marija Pirogovszkaja*: Dnyevnik bolnogo szeredini 18 veka: vzgljad iz Rosszii. In: Zaboti i dni szekund-majora Alekszeja Rzszevszkogo. Red. Igor Fegyukin. Moszkva 2019. 62–66.

külön értesítse gróf Kaunitz államkancellárt.⁶⁰ Ezzel egyidőben Besztuzsev fő-kancellár titkosírással írt levélben arról érdeklődött, hogy valóban szándékozik-e Esterházy gróf – aki az itteni durva klímától szenved – Bécsbe visszatérni.⁶¹ Ezekre Keyserling kénytelen volt válaszolni, és tájékoztatta a főkancellárt, hogy Kaunitz arról biztosította őt: Esterházy továbbra is Szentpéterváron marad.⁶²

A romló egészségről szóló állandó panaszokban mennyi volt a diplomata hipochonder természetéből, mennyi a bécsi udvar ravasz zsarolásából, és mennyi az igazi szenvedésből, már nem lehet tudni. Az 1755. őszi események számos feltételezésre adnak lehetőséget. 1754. október 1-jén (a julián naptár szerint szeptember 20.) Péter főherceg trónörökösnek fiúutóda született. Erzsébet cárnő gróf Karl von Sievers (1710–1774) vezetésével küldöttséget indított Bécsbe, hogy felkérje Mária Teréziát és I. Ferencet, vállalják el Pál főherceg mellett a keresztzülői tisztséget.⁶³ 1755. április 1-jén Szentpétervárra érkezett gróf Ludwig Zinzendorf (1721–1780) azzal a megbízással, hogy gratuláljon az orosz cárnőnek és a trónörökösnek.⁶⁴ Alig három hónap elteltével, július 26-án visszafelé indult, Esterházyt azonban augusztusban megint gyomor-kólika támadta meg.⁶⁵ Ismétlődött a helyzet, amelybe 1752-ben Madridban került: Bécsbe ment a futár azzal a kéréssel, hogy sürgősen intézkedjenek gróf Zinzendorf mihamarabbi visszatéréséről Szentpétervárra.⁶⁶ A Bécsből induló futár Lübeckben érte el Zinzendorft, akinek a rendelet értelmében vissza kellett fordulnia, hogy a halál küszöbén álló Esterházy helyébe lépjen.⁶⁷ A kétségbeesett követ elindult az orosz főváros felé, és november 5-én ismét Szentpétervárra érkezett. Megjelenése nagy felháborodást váltott ki az orosz udvarnál. Közben Esterházy jobban lett, és október 21-én kelt jelentésében visszavonta a lemondását.⁶⁸ A következő év elején ezt írta Mária Terézia a szentpétervári nagykövetének: „Éljünk azonban abban a reményben, hogy ez a támadás nem okoz további rossz következményeket, de az egészsége javulni fog a közeledő szép időben.”⁶⁹

⁶⁰ I. Erzsébet Hermann Carl Keyserlingnek. Szentpétervár, dátum nélkül, AVP RI, fond 32, opisz 1, 1755, gyelo 3, liszt 136.

⁶¹ Alekszej Besztuzsev-Rjumin Hermann Carl Keyserlingnek. Szentpétervár, dátum nélkül, Uo. liszt 42v.

⁶² Hermann Carl Keyserling I. Erzsébetnek. Bécs, 1755. márc. 29. (18.). Uo., gyelo 4a, liszt 104r.

⁶³ Lásd AVP RI, fond 32, opisz 1, 1754, gyelo 8.

⁶⁴ Az elhangzott beszédeket lásd AVP RI, fond 32, opisz 1, 1755, gyelo 6. Rövid ismertetést az elhangzott beszédek szövegével lásd Wienerisches Diarium, 1755. jún. 4., 45. sz.

⁶⁵ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1755. szept. 2. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 37, fol. 118r–120r.

⁶⁶ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1755. szept. 30. Uo., fol. 145r–147v.

⁶⁷ Wenzel Anton Kaunitz Ludwig Zinzendorfnak. Bécs, 1755. okt. 16. Uo., Kt. 162, fol. 57r–64v.

⁶⁸ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1755. okt. 21. Uo., Kt. 37, fol. 11r–15v.

⁶⁹ Mária Terézia Esterházy Miklósnak. Bécs, 1756. márc. 13. Uo., Kt. 163. fol. 85 r.

A betegségnek volt egy „pozitív” következménye: Esterházy elnyerte a cárnő rokonszenvét, és egyre bizalmasabbá vált a viszonyuk. A cárnő rendelkezésére bocsátotta Szentpétervár melletti sztrelnai nyári „házikóját” (ennek közelében gyógyvizek voltak), és szükség esetén az orvosait is elküldte az osztrák diplomatahoz. Ugyanakkor az európai külpolitikai helyzet tapasztalt és jártas diplomata jelenlétét követelte meg Szentpéterváron. Amikor lejárt a hároméves időszak, 1756-ban éppen kitört a hétéves háború, így ekkor a nagykövetség nem volt sem lehetséges, sem kívánatos. Ezért Esterházy követségét határozatlan időre meghosszabbították.

Hatáskörön túl

A hétéves háború folyamán⁷⁰ egészen 1761-ig, amikor Erzsébet halálát követően III. Péter kilépett a háborúból, a bécsi és szentpétervári udvar között szoros együttműködés volt. Futárok jöttek-mentek közös támadásokat összehangoló tervrajzokkal, delegációk érkeztek, akik köszöntötték a szövetségest a frissen aratott győzelem alkalmából. A bécsi udvar osztogatta a birodalmi grófi címeket, a szentpétervári udvar értékes ajándékokkal viszonzta azt. Az orosz–osztrák szövetség fenntartása érdekében Esterházy Miklós sem riadt vissza egy kis hivatali „visszaélés”-től azért, hogy Oroszország belépjen abba a bonyolult nemzetközi szerződési rendszerbe, amely Poroszország ellen irányult. Miután gróf Wenzel Anton Kaunitz államtitkárnak 1756-ban az úgynevezett diplomáciai forradalom eredményeképpen sikerült a Habsburg Birodalom örök ellenségével, Franciaországgal megbékülni és a frissen kialakult angol–porosz koalíció ellen egy új szövetséges szerződést megkötöni, az osztrák diplomácia célja nem volt más, mint hogy az orosz udvart csatlakoztassa a Bécs és Versailles közötti szövetséghez. A tárgyalások nehezen haladtak, az orosz fél tétovázott és tartózkodott a határozott lépésektől. Esterházy ekkor kockázatos lépésre szánta el magát: 1760. április 1-jén (a julián naptár szerint március 21-én) anélkül írta alá az új osztrák–orosz védelmi szövetséget, hogy ehhez Bécsből megérkezett volna a legfelsőbb uralkodói jóváhagyás.⁷¹ Mária Terézia belátva, hogy a kockázat vállalása indokolt volt, ugyan megfeddte engedetlen nagykövetét, de elnézte ezt a kihágását.⁷² Esterházynek köszönhetően ugyanis egyelőre meggyengült az orosz külpolitika poroszbarát iránya. A két birodalom sikeres

⁷⁰ *Franz A. J. Szabo: The Seven Years War in Europe, 1756–1763.* London 2008.

⁷¹ *Martens, F.: Recueil des traités* i. m. 189–191.

⁷² Mária Terézia Esterházy Miklósnak. Bécs, 1761. máj. 24. ÖStA HHStA Staatskanzlei, Friedensakten, Kt. 63. 1761. Kongress von Augsburg – Beilagen zur Instruktion Herrn Grafen von Seilern, fol. 421r-v.

együttműködését csak az zavarta meg, hogy a cárnő halálosan beteg volt, unokaöccse és trónörököse, Péter pedig rajongott II. Frigyesért. Esterházy többször is írta Kaunitzknak: csak azt kívánja, hogy addig éljen az orosz cárnő, ameddig vége lesz a háborúnak, mert csak akkor lehet arra számítani, hogy megtarthatják az osztrák hadsereg által megszerzett területeket, és sikeresebben tudják majd lefolytatni a béketárgyalásokat.⁷³

A várva várt visszatérés

1761 tavaszán megérkezett az Esterházy által régóta várt visszahívás, de a súlyosan beteg cárnő csak szeptember elején adhatott búcsúfogadást a magyar főúrnak. Bécsbe visszatérve Esterházy nagy elismerésekre számíthatott, ami valóra is vált. 1762 júniusában kinevezték a nem sokkal korábban alapított magyar nemesi testőrség kapitányának, és tábornoki ranggal jutalmazták. Még Oroszországban elfogadta Sáros vármegye főispáni tisztségét, de egészségére hivatkozva kérte, hogy legyen mellette egy főispáni helyettes. 1763-ban megkapta az Aranygyapjas-rendet. Egészségi állapota azonban nem javult. Egyre többet betegeskedett, és 1764-ben 53 évesen Karlsbadban elhunyt.

A szentpétervári követség az utolsó állomás volt a gróf karrierjében. Ez alatt a nyolc év alatt becsületesen képviselte udvarát a távol lévő Oroszországban. Ugyanakkor erőtlen volt ahhoz, hogy Oroszország nagy hatalmi ambícióit a bécsi udvar érdekeivel összeegyeztesse. Jevgenyij Scsepkín (1860–1920) orosz történész, aki a múlt század elején alapos kutatásokat végzett a szentpétervári, bécsi és koppenhágai levéltárakban, úgy vélte, hogy Esterházy hóbortos természetének, amelyre gyakran rácsodálkoztak az orosz udvarban, az lehetett az oka, hogy felületesen ismerte az orosz politikai kultúrát, illetve az állami gépezet sajátosságait. Amennyire igyekezett alkalmazkodni az idegen rendszerhez Johann Franz Pretlack, Esterházy annyira nem. Megfeledkezett arról, hogy Oroszország politikai rendszere sokkal fiatalabb, s ezért egyszerűbb is.⁷⁴ 1761-ben hazaindulása előtt Esterházy ezt írta: „Oroszország nem olyan, mint más országok, sehol sem kerül annyiba egy szimpla és ésszerű megoldás, mint itt, ahol az állandó ellenmondások nagyban és kicsiben mindennapi szokássá válnak.”⁷⁵ II. Katalin egyik bizalmasa, Jekatyerina Daskova (1743–1810) hercegnő, gróf Mihail Voroncov unokahúga fejtette ki 1782-ben Kaunitz államkancellárnak azt a véleményét, amely bizonyítja, hogy soha nem volt egyszerű

⁷³ *Khavanova, O.*: Búcsú Szentpétervártól i. m. 195.

⁷⁴ *Scsepkín, J.*: Russzko-avstrijszkij szojuz i. m. 200.

⁷⁵ Esterházy Miklós Wenzel Anton Kaunitzknak. Szentpétervár, 1761. júl. 16. ÖStA HHStA StA Russland II, Kt. 44. fol. 4.

az orosz–osztrák szövetséget létrehozni és fenntartani: „Egy olyan hatalmas országnak, mint Oroszország, amely minden erőforrással rendelkezik, nincs szüksége külső szövetségesre.”⁷⁶ Esterházy Miklós hosszú külügyi szolgálatának tapasztalataiból pedig tudta, hogy ez így igaz.

FROM MADRID TO ST. PETERSBURG

Count Miklós Esterházy, the first Hungarian Career Diplomat of Maria Theresa
by Olga Khavanova

SUMMARY

Count Miklós Esterházy (1711–1764), brother of Ferenc Esterházy, Hungarian royal chancellor, was one of those Hungarian aristocrats who were employed as professional diplomats by the Viennese court. Having studied, together with his younger brother Ferenc, at one of Europe’s oldest noble academies at Lunéville in Lotharingia, from October 1732 to April 1733, Count Miklós went on a Kavalierstour. In 1738 he obtained part of a councillorship at the Hungarian Royal Lieutenancy Council. In 1741 he was chosen by Maria Theresa as ambassador extraordinary to Great Britain, probably on account of his general acquaintance with European affairs and in particular his familiarity with London. Thus began Miklós Esterházy’s twenty-year-long diplomatic career: having served at Lisbon, Dresden, and Madrid, in 1753 he was transferred to St. Petersburg, where, as Imperial and Austrian ambassador, he served for eight years as the instrument of cooperation between the two courts in times of both peace and the Seven Years War. In the absence of the family and personal archives of the Count, the study reconstructs his career and analyses the experiences he underwent throughout its period on the basis of the reports of Esterházy himself.

⁷⁶ *Jekatyerina Daskova: Zapiski 1743–1810*. Moszkva 2009. 149. Többek között emlegeti „Keglovics grófot”, akit még szentpétervári tartózkodása idejéről ismert, és örömmel értesült róla, hogy II. József bizalmasainak a köréhez tartozott, lásd Uo. 147.

